

Reason, Faith, and the Struggle for Western Civilization

Samuel Gregg

Regnery Gateway, 2019 | 192 pp.

המלחמה הקרה כי הקומוניזם והסטליניזם מציבים בפני המערב לא רק בעיה פוליטית אלא גם אתגר רוחני. בלב המאבק בין ברית המועצות למערב לא עמדה שיטה פוליטית או מערכת כלכלית כי אם הדת והאמונה עצמה; המלחמה הקרה הייתה מלחמה על עתיד האנושות בין המדינה האתאיסטית הראשונה בעולם לבין הציוויליזציה הנוצרית של המערב הסובלת ממשבר אמונה וממטריאליזם הרסני.

ספרו של סמואל גרג, חוקר בכיר במכון אקטון ומחברם של שלל ספרים בפילוסופיה פוליטית, היסטוריה כלכלית והחוק הטבעי, ביניהם 'על חירות סדורה' (2003), 'החברה המסחרית' (2007) ו'הכלכלה הפוליטית של וילהלם רופקה' (2010), הוא הביטוי האחרון והמוצלח במיוחד באותה שרשרת של

ראסל קירק, האינטלקטואל השמרן שהתניע בשנות החמישים את צמיחתה של השמרנות האמריקנית, טען כי בשורשן של כל הבעיות הפוליטיות ניצבות מחלוקות תיאולוגיות. קירק ראה בחוסן הדתי של הציוויליזציה המערבית מדד לחיוניותה שלה. ציוויליזציה מערבית נטולת השפעה דתית נוצרית לא הייתה בעיניו ציוויליזציה כלל, אלא לכל היותר תרבות המצויה בדקדנס שהיא טועה לראותו כקדמה. המחשבה כי משבר תיאולוגי, סדקים באמונה או התרופפות בחיוניות או בהבנה נכונה של הדתות המונותאיסטיות המסורתיות הם שורש הבעיות החברתיות והפוליטיות לא הייתה ייחודית לקירק. היא התבטאה בין היתר גם בספרו של שמרן חשוב אחר, וויטקר צ'יימברס, מרגל קומוניסטי לשעבר שחזר בתשובה. צ'יימברס טען בעיצומה של

הנצרות שגרג דוגל בה היא הנצרות של תומס אקווינס. היא מאחדת, בשילוב נכון ועדין, את הטוב שבאמונה ובתבונה. זוהי אמונה דתית העומדת על אופיו הרציונלי של אלוהים, על קיומו של חוק טבעי, ועל הממשות של החופש האנושי להבחין בין האמיתי לשקרי ובין היא למגונה ולבחור ביניהם. כל בני האדם יכולים להגיע לאמת, ובכלל זה לאמת המוסרית, באמצעות שימוש בתבונה; האדם חופשי, ורצונו החופשי ותבונתו מקורם אלוהי. הנצרות, טוען גרג, גורסת שלא רק שהאל תבוני, הוא אף גילומה של התבונה; הבשורה על פי יוחנן נפתחת בקביעה כי ישו היה הלוגוס עצמו שהתגלם בבשר. העמדת התבונות האלוהית לפני היות כל הדברים חשובה, שכן בלעדיה עלולה האלוהות להיות מובנת כרצון טהור היכול לאשר ולהצדיק מעשי זוועה. לדברי גרג, זו בדיוק הבעיה באסלאם הרואה את האל כרצון שרירותי שאינו תחום או כפוף לציווי התבונה.

הקורא העברי ישמח במיוחד לגלות כי ביהדות רואה גרג כוח של קדמה ולמעשה את היסוד של הציוויליזציה המערבית. הוא מעלה אותה על נס על ששחררה את התבונה האנושית מהאלילות, מהמיתולוגיה ומהערצת הטבע הדומם, על שריסנה את האנרכיה המינית של העולם הפגני, על שדחתה את הפטליזם שאפיין תרבויות קודמות, ועל שהעניקה לעולם כולו את עשרת הדיברות. לטעמו, הנביאים היהודים היו אחראים לשחרורה של התבונה האנושית הרבה לפני היוונים.

גרג קורא לנו להבין בצורה נכונה ומלאה יותר גם את יחסה של הנאורות לדת ואת

התייחסות שמרנית אל האתגר התיאולוגי שבפניו ניצבת החברה המערבית. בדומה לקירק ולצ'יימברס, גרג מאמין כי הבעיה המרכזית הניצבת בפני המערב תיאולוגית. לדעתו, המערב התייחד מיתר התרבויות ביחס מאוזן ומיושב בין תבונה לאמונה – אך נוצר ביניהן קרע מסוכן והרסני, המוליד חוליים כגון מרקסיזם, ניטשאניזם, מדענות (scientism), ג'יהאדיזם, רלטיביזם ואף דתיות-ליברלית, המסכנים אותו. מקור כולם, לדבריו, באחת מהשתיות: או בתבונה שזנחה את האמונה, כלומר בתבונה שאינה מודעת לגבולותיה – או באמונה שזנחה את התבונה והפכה קנאית, מצד אחד, או סנטימנטלית, ועל כן תפלה, מצד שני.

על פתולוגיה אחת של התבונה שעליה הצביע גרג הצביע כבר הסופר וההוגה ק"ס לואיס בספרו 'ביטול האדם': אותם מקרים שהתבונה דוחה את ציווי של החוק הטבעי, אינה מסתפקת עוד בכיבוש הטבע ומבקשת לכבוש גם אותו חלק בטבע המכונה טבע האדם. כלואיס גם גרג חרד מההיבריס של המדענות ומיומרתו ליצור את עצמו מחדש ללא כפיפות למורשת המוסרית הנתמכת בתבונה שהורישו לנו היהדות והנצרות. מכיוון אחר, ראויה לציון במיוחד מתקפתו של גרג על הרלטיביזם האוחז במערב. בצדק הוא מדגיש כי הסכנה לחופש אורבת לא רק מצידן של תפיסות מוחלטות אלא גם מידי יחסיות המפרשת כל דבקות בטענות אמת כצורה של פונדמנטליזם. במקום שהסובלנות תשרת את החתירה אחר האמת, הסובלנות הפכה במחוזות רבים למשתקת וכאנית. הרלטיביזם, מסתבר, יכול להיות לא פחות קנאי מצורות של אבסולוטיזם.

מגזים בחשיבות שהוא מייחס להשפעותיו השליליות של המטריאליזם, או לאמונה הדתית כתנאי לחיוניותה ולחוסנה של הציוויליזציה המערבית. האם הכרה בכך שהתבונה לא יכלה לצמוח מטבע א־תבוני היא אכן תנאי הכרחי להחייאתה המחודשת של הציוויליזציה שלנו? האם אין תקומה לחוסן המערבי מבלי שנכיר בכך שבהתחלה מוכרח היה להיות הלוגוס? נניח שחששו הגדול ביותר של גרג יתגשם, ויתברר מעבר לכל ספק סביר כי המין האנושי הגיח לעולם ביד המקרה, כתוצאה מהליכים טבעיים שרירותיים. האומנם במקרה כזה נתקשה לחייב את החיים האנושיים ולקבוע כי ישנם דברים שהינם רעים לשגשוג ולצמיחה האנושיים? האומנם אחת דינו של ההומניזם החילוני להידרדר לכדי חייטיות לא הומנית? האומנם הבחירה הניצבת בידינו היא בין ניטשה לאקווינס, כפי שמציין גרג, או בין אלוהים לסטלין, כפי שציין שנים קודם לכן צ'יימברס? האם האמונה לא צעדה בעבר יד ביד עם רודנות, והאם לא חסרים הומניסטים חילונים שדחו את הרודנות ואת האמונה גם יחד? לטעמי יש לשפוט את המטריאליזם, הנטורליזם וההומניזם החילוני בביטויים הגבוה ביותר ולא הנמוך ביותר.

בין אם ייראו לנו טיעונו של גרג משכנעים יותר או משכנעים פחות, חילונים גמורים ודתיים אדוקים ייתרמו רבות מן הספר החושף את ידענותו העצומה של המחבר. אם תצליח הציוויליזציה המערבית להיחלץ מהמצב המביך שהיא שרויה בו, לסמואל גרג יהיה חלק נכבד בדבר.

ש"ב

יחסה של הכנסייה לנאורות. בצדק הוא חובט במיתוס הטורדני שלפיו הדת והנאורות כמוהן כשמן ומים. לא כל הוגי הנאורות היו צרפתים ולא כל ההוגים הצרפתים היו ארסיים כוולטר, שגרס כי הנצרות היא הדת המגוחכת, האבסורדית וצמאת הדם ביותר שידעה האנושות. רבים מקרב הוגי הנאורות, והנאורות הסקוטית בפרט, לא ביקשו למוטט את הדת אלא שאפו לשלב את מיטב הידע הדתי עם מיטב הידע המדעי. ומן העבר השני, רק מיעוט בקרב הממסד הכנסייתי דחה את תובנותיה ופירותיה של הנאורות; הרוב ביקש להיכנס לדיאלוג ולליבון כן.

הדרך לאיחוי הקרע שבין האמונה לתבונה איננה קלה, אך גרג אינו מאמין בדעיכה מערבית דטרמיניסטית. המערב יכול וצריך לגלות מחדש כי האמונה והתבונה אחרות זו לזו. בהסתמך על הפילוסוף של המשפט ג'ון פיניס (Finnis), גרג קורא למערב לאשרר מחדש את אמונתו בארבעה עיקרים: בריאה, חירות, צדק ואמונה. כלומר, לאשרר מחדש את הדבקות באמונה בכך שהעולם הטבעי איננו אלוהים, וכי האדם ניחן בתבונה שמקורה אלוהי להבין את העולם, לשלוט בו ולא להיות כפוף לחוקיו כשם שהאבן כפופה להם. זוהי אמונה בקיומו של חופש בחירה רדיקלי ובלתי-תלוי לנהוג על פי ציוויו של החוק הטבעי ולהבחין בין אמת לשקר.

עושרו של הספר עצום. טוב יעשה הקורא אם לא יסתפק בסקירה מוגבלת זו ויעיין ביצירה הנהדרת ומאירת העיניים עצמה. עם זאת, פטור בלי ביקורת אי-אפשר. לטעמי, גרג מייחס חשיבות רבה מדי לתיאולוגיה ולפילוסופיה. מחבר הספר

מפלגת בג"ץ: כיצד נבשו המשפטים את השלטון בישראל

שמחה רוטמן
טלע מאיר, 2019 |
240 עמ'

החוקתיים בישראל, שעוצבו בעשורים האחרונים ברוחו של השופט אהרן ברק. כיום ניתן למצוא שיח ציבורי רחב בנושאים אלו בעיתונים, ברשתות החברתיות ובשיחות הסלון, שיח המתעצם (ומסלים) סביב פרשיות נתניהו.

מחבר הספר שלפנינו הוא ממבקריו הבולטים של בית המשפט העליון מקרב החברה האזרחית (באמצעות "התנועה למשילות ולדמוקרטיה" שהוא מראשיה), והוא מכנס את עיקרי הביקורת הזו בספר המיועד לציבור הרחב, ראשון מסוגו בהקשר זה. הספר בנוי משישה פרקים ואחרית דבר, בתוספת הקדמה מאת אושיית הרשת (בדוית-השם) אדם גולד. כל פרק עוסק בפרק בעייתית אחר ברשות השופטת; רובם דרך עיון בפסקי דין ספציפיים דוגמת פס"ד המזרחי, פס"ד קעדאן ובג"ץ הקרקעות. דרך עיונים אלה מבקש המחבר להראות כיצד השופטים מתערבים שלא כהוגן בהחלטות המסורות לנבחרת הציבור בשלל תחומים – כלכליים, אידאולוגיים, ביטחוניים ועוד – ואף כיצד הם אינם מוכשרים לקבלת החלטות כאלו, בהצביעו על נזקים שנגרמו לישראל בעקבותיהן.

רוטמן מוכר ברשתות החברתיות ובמדיה מגוונת נוספת (סרטונים, מאמרים וראיונות) כבעל סגנון חריף ותוקפני משהו, אולם אין זה המקרה בחיבור זה. סגנונו של הספר מיושב וממלכתי בהרבה, ולמעט מקרים מקומיים מאוד, ביקורתו, הקשה יש לומר, חפה מטונים צורמים ומביטיים קשים. הבקאים בשיח האקדמי בנושא נראה לא ימצאו בו חידוש; אך בעבור הקורא מן השורה – קהל היעד של הספר – מדובר

ספרו המדובר של שמחה רוטמן מהווה נקודת ציון חשובה בתהליך המתרחש בעת הזו: מעברו של השיח הביקורתי על המהפכה החוקתית והתעצמות היועמ"שים הנלווית אליה מד' אמותיהם של האקדמיה ומכונת המחקר אל השיח הציבורי.

ביקורת ציבורית ותקשורתית על התנהלותו של בית המשפט העליון למן שנות התשעים קיימת זה זמן רב; אך זו התאפיינה בעיקר בטענות על הטיה פוליטית בהקשר של פסיקות מסוימות, במיוחד בהקשרים ביטחוניים ולאומיים. לעומת זאת, הסוגיות המשטריות העקרוניות הנוגעות ליחסים בין הרשויות בישראל, תפקידו העקרוני של מעשה השפיטה, בעיית הייצוגיות וכיוצא באלו לא מצאו ביטוי ניכר בשיח הציבורי (למעט מקרים מעטים, סביב מהלכים שאישים כגון שרי המשפטים דניאל פרידמן ויעקב נאמן ניסו לקדם), והאדם מן השורה סביר שלא היה מצוי בהם.

כל זאת החל להשתנות בשנים האחרונות, הרבה בזכות פועלם של שרת המשפטים לשעבר איילת שקד ושל עיתונאים וארגוני חברה אזרחית הקשורים ברובם גם לחוגי הציונות הדתית. אלו, ניתן לומר, חוו סוג של "התבגרות" לאחר שגילו, תוך העיסוק בסוגיית היחס של בג"ץ למפעל ההתנחלויות ולפליטים, את הקושי העקרוני בהסדרים

תולדות, ויצא ווישלה; אחר כך, סיפורו של יעקב כבר עומד בצל סיפורי בניו, ובוודאי יוקדש להם ספר אחר של גרוסמן. יעקב הוא דמות בעלת חשיבות סמלית יוצאת דופן, באשר נקראנו כולנו בשמו ישראל; אך הוא גם מעורר סקרנות ספרותית מיוחדת בשל אופיו. הוא איש תם, ועם זאת הוא 'עוקב', הוא נוקט מרמה שוב ושוב – ודומה גם שלעולם הוא חושק דווקא במה שאין.

אמרנו שהקריאה של גרוסמן דומה למכונת שיקוף, אבל במקרה המורכב של יעקב יש לתאר את מעשהו של גרוסמן בדימוי אופטי נוסף. סיפורו של יעקב, בייחוד סיפור מעשהו בחן, מתגלה כעשוי שני מבטים. המבט הרבקי, פרי רצון אמו שייקח את הבכורה ואת הברכה והקפדתה שיברח מעשו – והמבט היצחקי, שבו מטרת צאתו לפדן-אדם היא נישואים. השניים אחודים, וכל אפיזודה בסיפור יעקב שייכת לשני מרכיביו. גרוסמן מציע מבט כפול זה על סיפורי יעקב ומפענח אותם בעזרתו, ותרומתו כאן דומה לתרומתו של זוג משקפיים שוני-צבע לצפייה בסרטי תלת-ממד; אותם משקפיים שעדשה אחת שלהם כחולה ואחת אדומה – אחת יצחקית, אחת רבקיית – מאפשרים לראות את ממד העומק של התמונה, המשווה לה ממשות.

כלי העבודה של גרוסמן ושל חבריו לאסכולת הפרשנות הספרותית, כגון חשיפות המילים המנחות החזרות בסיפור, השוואות למקבילות לשוניות בסיפורים אחרים במקרא, והתחימה הקפדנית של גבולותיו של כל סיפור, מתגלים שוב כמפתחות שימושיים לפענוח פשוטו של מקרא ולחשיפת מלוא מורכבותו של הסיפור.

בחיבור רב ערך המגיש שיח זה (שכמקובל אצל משפטנים, לעיתים קרובות הוא עמום ככוונה תחילה) ומסכם את עיקריו.

א"ש

יעקב: סיפורה של משפחה

יונתן גרוסמן
ידיעות ספרים ומכללת
הרצוג, 2019 | 543 עמ'

אני חושב פתאום על דויד ויהונתן הגרוסמנים, אף שאין ביניהם שום קשר. כי מה שהסופר דויד גרוסמן הוא לדיבובה של הנפש הישראלית, פרופ' יונתן גרוסמן הוא לדיבובו של הסיפור המקראי. בספריו ובשיעוריו, מאסטרו זה של יישומה והנחלתה של הגישה הספרותית בלימוד המקרא כמו מעביר במכונת שיקוף את פרקי המקרא, קוראם בעיניים עירומות וקוראם חמוש במשקפיים של המפרשים והחוקרים בכל הדורות, והנה המקרא לפנינו מפרפר בטליו, חי בכל החתכים, צפונותיו גלויות ומסתוריו סדורים. אין כגישה הספרותית להפגישנו עם עמקותו האנושית וניסיונותו האלוהית של ספר הספרים. ורק מעטים יש כיונתן גרוסמן להנחילה דבורה על אופניה.

ספרו הנוכחי של גרוסמן מוקדש ליעקב. הוא המשך לספרו על אברהם – שהיה, בתורו, המשך לספרו על בראשית, קרי על שתי הפרשיות הראשונות בתורה. ויצחק היכן? ספרו של יעקב כולל את סיפורו הקצר של יצחק, שכן זהו מבנה הדברים בתורה. הספר שלפנינו סוקר-סורק בעצם את פרשות

שזכו לציונים לשבח על תפקודם, סיפורו לא נגמר שם. עכשיו, חמש-עשרה שנים לאחר מכן, מתפרסם המשכו של הסיפור עד כה.

'מגובה הלב' אינו סיפור מורשת קרב; מכל מקום, לא במובן השגור. הוא לא עוסק בקרב ההוא, אלא בקרב המתחולל מאז. לאורך דפי הספר מגולל המחבר את חוויית הפציעה, השיקום והחיים החדשים; ההתמודדות עם אובדן מה שנדמה היה שהגדיר אותו כאדם; והגילוי של הדברים המצדיקים ומניעים את החיים נוכח הקושי: ההורות, השליחות והסליחה. בן-טולילה – עובד סוציאלי בהכשרתו, יועץ ארגוני, מאמן אישי ומרצה מבוקש במקצועו, ושחקן נבחרת ישראל בכדורסל בכיסאות גלגלים – משלב בסיפורו האוטוביוגרפי, בצורה אורגנית לחלוטין וללא טיפת מלאכותיות, תובנות לחיים שהן תרכובת ניסיונו האישי והידע המקצועי שלו.

הספר מרגש, קולח ביותר לקריאה, והקורא בו יצא נשכר ביותר מאופן אחד. נושא בעלי המוגבלויות תופס תאוצה בשיח הציבורי בשנים האחרונות, וספר זה מזמן הזדמנות פז להתוודע מעט לחיים מפרספקטיבה של מי שנכפתה עליו מגבלה. מבין פרקיו מבצבצת מציאות חיינו המורכבת כאן בארץ: האצילות הפלאית של גיבורי ישראל, המתחים בחברה הישראלית והדילמות המוסריות של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. התובנות השזורות בספר – על התמודדות עם קושי ואסון, יחסים בין-אישיים, קבלת עצמך, הצבת יעדים והשגתם וחשיבותם של חלומות – כנות, ישירות ומשכנעות בהרבה מאלו המוצעות בספרי העזרה העצמית למיניהם. 'מגובה הלב' הוא חיבור שווה לכל נפש, תרתי משמע.

א"ש

ספריו הנזכרים של יונתן גרוסמן רואים אור במסגרת סדרת נועם, על שם ד"ר נועם שודפסקי, וכולם מוגשים בהידור הראוי, אך יש לציין שיפור שחל בספר זה לעומת קודמיו. הוא נוגע להערות השוליים. במקרה של גרוסמן, הן חיוניות להבנה מלאה של הכתוב. למשל, גרוסמן, מן הסתם בשל מדיניות עורכיו, נוטה להשאיר להערות את ציון שמותיהם של אומרי דברים המצוטטים בגוף הטקסט; קריאתם בלי מבט בהערות היא לפעמים חוויה מוזרה. ב'יעקב', לראשונה, מוגשות הערות השוליים לא בסוף הספר אלא בתחתית הדפים, וכך מפוצה הקורא על נוהג עריכה צייקני זה, ואין הוא מוטרד כל הזמן בצורך לבחור בין הבנה חסרה לבין דפדוף מעצבן.

צ"א

מגובה הלב: הקרב שאחרי הקרב

רועי בן-טולילה

ידיעות ספרים, 2019 |

221 עמ'

מי ששירת כלוחם מאמצע העשור הקודם ואילך מכיר ככל הנראה את נקודת הפתיחה של ספר זה. תחקיר האירוע משלהי 2004 שבו נפצע המחבר אנושות מאש כוחותינו, פציעה שהותירה אותו משותק בפלג גופו התחתון, הוא מהנלמדים בזרוע היבשה. הקלישאה הצה"לית במקרה זה היא אמת כפשוטה: נוהלי השימוש בכוחות חבירים (כאלו שאינם חלק מהיחידה האורגנית – צוות או מחלקה – כגון כלבנים וחבלנים) נכתבו בדמו של רועי בן-טולילה. בנס, ותוך הפגנה מופתית של ערך הרעות מצד חבריו

שפה רגשית: איך לדבר על מה שאי אפשר לדבר עליו

נפתלי ישראלי

כרמל ואוניברסיטת בר-

אילן, 2019 | 265 עמ'

צורות חשיבה וניתוח מנוגדות לכאורה. מכאן חומרה מדעית, רדוקציוניסטית או צמודת-לוגיקה – ומכאן האופי הספקולטיבי של התיאוריות הפסיכואנליטיות, הנותרות כאלו, במידת מה, גם כשהן מתבססות על תצפיותיהם של מטפלים. אך המפגש פורה. ה"חוצפה" של הפסיכואנליזה, המעזה לדמיין את מה שמעבר למסך וממשיגה אותו, היא המאפשרת לידע המדעי הנוקשה יותר לשמש בסיס לפרשנות.

לאורך פרקי הספר ישראלי, בין היתר, ממפה סוגים שונים של חומרים לא מילוליים בתודעה, על פי אמות מידה הנוגעות למידת אפשריותו של ייצוג מילולי שלהם, לקיומה של מוטיבציה לעשות זאת, ולזיקה הרגשית של האדם אליהם – ונותן להם, לראשונה, שמות ומאפיינים.

מעניינת הבחירה, במפה הזאת כמו בספר כולו, להדגים את התופעות מהספרות הפסיכואנליטית מחד גיסא – ומספרות הגיל הרך מאידך גיסא, ולא מן הספרות-היפה למבוגרים החותרת בגלוי להתחקות אחר התודעה ושיגיונותיה. הנחתו של ישראלי היא שאצל ילדים קטנים הפער בין החוויות הגולמיות לבין היכולת המילולית והשכלית לייצגן גדול במיוחד – ושספרות הילדים הטובה מבטאת זאת, ומחזקת את הילד המתמודד עם הקושי. זו, בתורה, דרך נוספת לעיין ביצירות לילדים.

כרוחב המשרעת הדיסציפלינרית של הספר כן רוחב הקהל שהוא מבקש לפנות אליו: לאו דווקא נישה מקצועית זו או אחרת, אלא סקרנים מכל הסוגים. הכתיבה בהירה מאוד ושיטתית, ועדיין היא תובעת מן הקורא התמסרות, קשב, היכרות בסיסית עם עולם

נפתלי ישראלי, פסיכואנליטיקן, מחולל בספרו מפגש מפרה בין עולמות. הפסיכואנליזה, הפילוסופיה של הלשון, חקר הקוגניציה – והספרות לגיל הרך. הוא ממפה מחקרים וגישות רבים בתחומים הללו, ומוסיף עליהם נדבך אינטגרטיבי משלו, כדי להתמודד עם סוגיה מרכזית מאוד, שכל אחד מהתחומים האלה לבדו מגשש היבטים שונים שלה: שאלת היחס, הזיקה והחלל שבין מה שגלום בתודעתו של אדם לבין מה שהוא מסוגל לבטא במילים.

עד כמה ייתכן בכלל מבחינה פילוסופית דבר שאי אפשר לייצגו, ובכל זאת הוא חלק מהתודעה שלנו? ובהנחה שהוא ישנו, האם יש דרך להגיע אליו? לדובב אותו? לתקשר אותו? האם נגזר עלינו ששפתנו תבטא רק את צידן החיצוני של הרגשותינו? ומכיוון אחר – האם, בהיותי הבעלים היחיד של תודעתי הלא-מילולית, אני היחיד שבאמת מבין את עצמי? או שמא להפך: תוקפה של "סמכות הגוף הראשון" שלי מעורער במהותו כי אני לכוד באין-שפה הפרטית שלי הגוזר עליי היעדר אובייקטיביות?

השאלות בעיקרן פילוסופיות, אך יש להן השלכות מעשיות, למשל, על שאלות של חינוך, על סוגיות טיפוליות, על פיתוח יכולות בין-אישיות אמפתיות ועל הבנת ספרות. השימוש של ישראלי בדיסציפלינות שונות גם יחד אינו מובן מאליו: הוא מפגיש

הפסיכולוגיה, ונכונות לחשיבה תיאורטית, ולא תמיד תכליתית, על מהות הממשק בין נפש, רגש, תודעה ושפה.

צ"א

הקול והזעם

ויליאם פוקנר

מאנגלית: שרון פרמינגר

פן וידיעות ספרים, 2019 |

349 עמ'

'הקול והזעם' של ויליאם פוקנר הוא רומאן מאתגר. ביצירה זו, שהופיעה ב-1929, מביא זוכה פרס הנובל לידי שיא את השימוש המפורסם שלו בטכניקת "זרם התודעה". הספר מחולק לארבעה חלקים, שבכל אחד מהם אנחנו נחשפים לאירועים באמצעות זווית ראייה שונה של אחד מבני משפחת קומפסון, משפחה אריסטוקרטית היורדת מנכסיה בדרום השוקע של ארצות הברית בסוף שנות העשרים.

נבכי הנפש, המחשבות הקטועות ושברי הזיכרון המרכיבים את תודעת האדם קשים דיים לקריאה בפני עצמם, אך הופכים כמעט בלתי אפשריים כאשר מדובר בתודעתם של בעלי מוגבלות שכלית, או אנשים הסובלים מדיכאון קשה, כחלק מגיבוריו של רומאן זה. המתרגמת שרון פרמינגר עשתה בהיבט זה עבודה נהדרת. בחלק הראשון אנו מקבלים הצצה לעולמו הפנימי של הבן הצעיר נג'מין קומפסון, הסובל ככל הנראה מאוטיזם ומטופל באופן חלקי וכושל על ידי בני משפחתו ומשרתיהם השחורים. בחלק השני זהו הבן הבכור והמוכשר קוונטין, השוקע בדיכאון כבד עד לסופו המר. בחלק השלישי

אנו מתוודעים לבן השלישי, הציני והאכזרי, ג'ייסון, לניסיונות התעשרותו הכושלים ולמעשי הנוכלות המפוקפקים שלו. החלק הרביעי, המסופר באופן ליניארי רגיל יחסית, מתרכז בדילוי, המשרתת השחורה הוותיקה שטיפלה בילדי משפחת קומפסון ובכל צורכי המשפחה במשך עשרות שנים.

כישורו של פוקנר ניכר בכל עמוד ועמוד באופן המבריק והסוחף שבו הוא מקים לתחייה עולם מפורט ומציאותי לחלוטין ודמויות מורכבות ובלתי נשכחות. הדיאלוגים יומיומיים, נטולי פאתוס ומוטחים בישירות דוקרת.

ועם זאת, הרומאן הקשה לצליחה ממעט לתגמל את קוראיו. לא ברור עד כמה זרם התודעה, שנחשב לחדשני ומעורר בתחילת המאה הקודמת, עדיין רלוונטי כיום מבחינה ספרותית. בתקופה שבה הכנות נחשבת מעלה שאין גבוהה ממנה, ומחשבות כמוסות וסודיות הופכות עניינים שבשגרה ברשתות החברתיות, היכולת להיכנס לאופן החשיבה הלקוי, האסוציאטיבי והמפוזר של האדם, גאונית ככל שתהיה, נעשית פחות מסקרנת ונחוצה. הכתיבה המקוטעת והבלתי-ליניארית מכבידה על הרומאן מהפך האסתטי ופוגמת בעומק ההגותי שלו וביכולתו להעניק ערך רגשי ומרומם לסיפור עצמו – בייחוד היות שמדובר בסיפור של שקיעה והתפוררות. הסיפור מוגש לקורא בעקיפין וללא אקספוזיציה, ופרטיו נחשפים בפנינו באופן קטוע ומבלבל. כשסוף סוף מתחילה להתגבש התמונה, היא קרה וצורבת וכמעט נטולת חמלה.

לנ"ק

אל תעשה מזה ענין

עמרי שרת
מוסד ביאליק, תש"ף 1
103 עמ'

קוראי השירה בכתבי העת המובחרים שמחו ודאי לשמוע על הופעת ספרו הראשון של עמרי שרת. הספר מן הסתם לא אכזבם, והשירים החדשים שמצאו בו אולי אף הדהימום. אך אין זה סותר את הכותרת שאפשר להכתיר בה את הספר: פסטיבל שירי דיכאון. דיכאון ופרידות ובדידות ורווקות וכאב ותהומות ותוהו, קלון לא מוסתר ופרצי תיעוב עצמי וכל מה שאיננו מאחלים ליקרינו, או כלשונו "אַרְבַּעָה אַבּוֹת נְזִיקִין: הָאֲשָׁמָה וְהַחֲרָדָה וְהַיְאוּשׁ וְהַבְּדִידוּת" – אבל בפסטיבל של צליל ודימוי, של עדנה ויופי, וגם של הומור ופה ושם תקווה.

פליאתם של הקוראים הוותיקים לנוכח הספר נסובה ודאי גם על זאת. כי אינם דומים שיר עצבובי פה ושיר עגמומי שם, המקושרים לדמות אמיתית-פייסבוקית המקרינה ידע, יציבות, סמכות וקלות דעת, ועל כן נפטרים עד מהרה כגחמת רגע – אינם דומים לרצף מרוכז כזה של סבל הארוג במסכת כמעט שיטתית; כזו שבה שיר המספר, מזווית ראייה של בן 27, מדוע הוא תמיד "בְּמַרְחָק שְׁנֵתִים מִבְּנִי" (בשל ערירותו), זוהי אחר כמה עמודים לשיר-בבואה האומר אותו דבר גם על גיל 29.

רוב שירי הספר יכולים להימנות בעת ובעונה אחת עם שתי אסכולות עכשוויות, שבהכללה רבתי אפשר לכוונתן על שם כתבי העת 'הו!' ו'משיב הרוח'. 'הו!' לא רק על שום כתיבתו של שרת בחרו ובמשקל, ממש לא רק, אלא משום שהוא מממש בהצלחה יתרה, מוגזמת

ההר הלבן

שאול בן-אמיתי
פרדס, 2019 | 253 עמ'

במבול הכתיבה בת ימינו ספרי ביכורים נידונים כמעט לא פעם להתעלמות, וכך גם עשויים קוראים רבים להתייחס לספר שאת שם מחברו – שאינו צעיר כלל – אינם מכירים. אולם מי שיחליט לפתוח את הכריכה ולהתלוות אל עדי, גיבור הספר, יישאב במהרה אל כתיבה בשלה, עם ראייה פסיכולוגית דקה ומהנה.

הכריכה האחורית מציגה את 'ההר הלבן' כ"רומן חניכה קולח ועז המתרחש באילת בסוף שנות החמישים", ואכן העיר הדרומית, עיר פיתוח בשולי השוליים הישראליים, היא תפאורת רקע נוכחת ומשמעותית לסיפור המעשה. אך האמת היא שסיפור המעשה אינו עיקר. כקורא המתקשה עם עלילות סבוכות – שלא לומר מופרכות – מצאתי את עצמי כמעט מתעלם מקו-עלילה מרכזי, ומתמכר להקשבה אל האופן שבו עדי מספר את הסיפור: אל תודעתו העצמית המתפתחת, אל האירוניה שלו, אל יחסיו עם אביו ואחיו ואימו המנוחה, הצבועים כולם בצבעי האקסצנטריות הכמעט קלינית שלו, שהכותב מצליח לדובב בצורה אמינה ומרתקת ביד אמון.

י"ש

של שירי קיטש המתחילים ב"כל אדם צריך" משהו; בא שרת ותוקע גזיר עץ דועך, דימוי מבהיל ומקורי, בעיני העשנות של הנוסח הקיטשי. להאמין ואז לכפר בכל ושוב להאמין – התנועה בין אמונה לכפירה דומה להתלקחות-לסירוגין של גזיר העץ בקמין; שוב דימוי נועז, והפעם בשיח עם אברהם שלונסקי שכתב "מראה דורי מראה של קץ ימין: מסית לכפור, גוזר להאמין". ולעלות בלהבות מתוך צלילות ההפכה / שאין לנו לאן ללכת, כי אם חזרה. – השיבה לאמונה היא נסיגה הכרחית, והיא עלייה בלהבות. כאן השיחה היא עם דוד אבידן, בשירו המפורסם הגורס כי "מה שמצדיק את הייאוש הגדול / הוא העובדה הפשוטה, החותכת, / שאין לנו בעצם לאן ללכת". אין לאן ללכת אבל יש: חזרה.

אדם צריך להיות מאוד ואז למות מאוד / ואז לנתץ את מצבתו ולהתחיל סוף-סוף ללמוד – עכשיו זה כבר במפורש על החיים ועל המוות, אבל מאוד; ובשלב שאחרי המוות: תחייה המדומה לניתוח של מצבת עצמו! איך להקיא פרי עץ הדעת ולשכח רע משוב – ראו איזו אמונה אמיצה זאת, לבחול במה שלמדנו מקטנותנו, במה שלמדנו בגן עדן, לא להבחין עוד בין טוב לרע, להתחיל מחדש גם מוסרית. אדם צריך ראשית לחזור / ואז יוכל לכתב. הה, הייתה הרווחה: כל הצורך הנורא הזה לבעור ולמות ולהתנתץ ולחזור אל האפס חל רק על מי שרוצה להתחיל לכתוב. אשרינו שעמרי שרת עשה את זה בשבילנו והתחיל לכתוב.

צ"א

לטעמי, את מאפייני הליבה של השיר ההואי הקלאסי, האידיאלי, הסטריאוטיפי: כמעט תמיד הוא משתמש במשקל היאמב, היוצר את הניגון הקצת מלאכותי האופייני; מחוות רגשיות, אהבים סבוכים וכאבים רומנטיים מאכלסים רבות מהשורות; ודם, אישונים ושאר דימויים גופניים אופייניים שבים ומופיעים.

מנגד, שרת מזכיר את מעגלי 'משיב הרוח' בשיחו עם האלוהים, עם האמונה ועם השגב, העולה מלב מיוסר וכמה, ואשר נשען בכבודות על ציטטות ממקורות היהדות ובראשם המקרא, התלמוד, הסידור וכתבי החסידות. אך כאן ניכר תחכמו הרב של שרת ביחס לרוב כותבי השירה האמונית, אלה אשר שלא כמוותו נולדו במשפחה דתית; אלה אשר אינם חוקרי מקרא ולשון כמוותו; אלה אשר יראים ממנו משימוש אירוני בגופי מקורות. נמצאנו למדים: לשרת יתרון המשיבהרוחניק על ההואיסטים, ויתרון ההואיסט, לצד יתרון האינדיבידואליסט והמקראיסט והמתוודה הטוטלי, על המשיבהרוחניקים.

נעיה מבט בכמה מסגולות אלו בהצצה אל מחציתו השנייה של 'שיר תולדות אדם'. שורות השיר יובאו להלן בניקוד, והדיבור עליהן בלי. המייחד שיר זה, לבד מכך שהוא מן האופטימיים בספר, הוא התמודדותו המצטטת העיקשת של המשורר לא עם המקורות הקדומים, שהוא כה מיטיב בשירים אחרים ללוש בהם, אלא עם שירה ישראלית שקדמה לו.

אדם צריך להיות גזיר-עץ דועך בתוך קמין: בשנים האחרונות נוצרה בישראל מסורת

הסוקרים: אלון שלו, יואב שורק, ליאת נטוביץ-קושיצקי, צור ארליך, שגיא ברמק